

Docent dr Svetlana Ignjatijević¹

pregledni rad:
UDK: 339.727.22 (4-664)
338.1 (497.11)

EKONOMSKA ANALIZA ZNAČAJA STRANIH DIREKTNIH INVESTICIJA

REZIME

Direktne strane investicije su razvojna šansa kompanija u tranzicionim zemljama i put dugoročnog povećanja proizvodnje, zaposlenosti i životnog standarda. Strane direktne investicije imaju dugu tradiciju u modernoj srpskoj istoriji. Veliki uticaj na privrednu Republike Srbije strani kapital imao je u periodu između dva svetska rata.

Privatizacija je poslednjih godina usmerana samo na prodaju i priliv stranog kapitala, a sasvim je zanemaren obrnut proces, a to su ulaganja u druge zemlje. Zbog toga usmerenost samo na priliv stranih direktnih investicija predstavlja istovremeno i šansu i prepreku za ubrzani privredni razvoj. U današnjim uslovima poslovanja neophodno je osloniti se na podsticanje onih stranih direktnih investicija koje bi doprinele prestrukturiranju u pravcu proizvodnje proizvoda koji bi bili konkurentni na međunarodnom tržištu.

Ključne reči: strane direktne investicije, zaposlenost, ubrzani privredni razvoj

UVOD

Strane direktne investicije (SDI) predstavljaju najznačajniji deo međunarodnih tokova kapitala. U uslovima globalizacije i novog ekonomskog poretku, dobijaju ulogu važne poluge ekonomskog razvoja. Direktne investicije u inostranstvu su ipak nešto više od međunarodnog kretanja kapitala, s obzirom na elemenat kontrole u preduzeću, i njihova izuzetna dinamika, nesumnjivo se pripisuje aktivnostima transnacionalnih kompanija i promenama u globalnom poslovnom okruženju. Republika Srbija beleži visok spoljnotrgovinski deficit u periodu od 2000. godine do danas što predstavlja veliki problem u smislu održivog ukupnog privrednog razvoja. Osim toga, evidentan je i problem konkurentnosti srpskog izvoza. SDI imaju potencijal da generišu zaposlenost, povećavaju produktivnost, transferišu znanje i tehnologiju, nova menadžerska znanja, implementiraju programe obuke zaposlenih, povećavaju životni standard, omogućavaju integrisanje zemlje u međunarodne ekonomske tokove, utiču na poboljšanje poslovnog okruženja, omogućavaju pristup stranom tržištu i sl. te su neophodne ne samo sa aspekta razvojnih potreba privrede, već i rasta i održavanja konkurenčkih pozicija i performansi.

Danas su glavni promoteri SDI u svetu transnacionalne kompanije (TNK). Mreža TNK broji preko 61.000 matičnih kompanija i oko 900.000 njihovih filijala širom sveta. Nove organizacione tehnike i informaciono-komunikaciona tehnologija omogućavaju da TNK rastu i vrše ekspanziju svojih aktivnosti. Njihov ulazak u pojedine zemlje izaziva značajne pozitivne ili negativne efekte.² Privreda Republike Srbije se našla pred najvažnijim problemom ekonomskog razvoja, koji se ogleda u nedostatku kapitala bez kojeg se ne mogu rešiti ključni problemi. Duboka ekonomska kriza, dug period izolacije, ratni sukobi, zastarela tehnologija, nedostatak domaćeg kapitala, nameću potrebu privlačenja stranih direktnih investicija u cilju obezbeđenja privrednog razvoja.³ Posebna pažnja mora biti usmerena na izvozno orijentisane SDI, pa stoga treba kontinualno raditi na koordinaciji spoljnotrgovinske politike (strategija izvozne konkurenčnosti) sa precizno definisanim strategijom privlačenja SDI.

Spoljnotrgovinsko poslovanje predstavlja osnov razvoja privrede i društva u kome se ostvaruje razmena kako dobara tako i usluga. Paralelno sa prometom dobara i usluga vrši se i razmena znanja, iskustva i informacija iz raznih sektora privrednog života, te je stoga privredni razvoj nemoguće zamisliti

¹ Docent dr Svetlana Ignjatijević, Univerzitet Privredna akademija, Cvećarska 2, Novi Sad, Srbija

² Maksimović Lj., „Definisanje politike prema ulaznim tokovima SDI”, Ekonomski teme br. 4, Ekonomski fakultet, Niš, 2006.g., str.177

³ Stefanović M.”Uticaj direktnih investicija na razvoj nacionalne ekonomije”, Ekonoemske teme br.2,Ekonomski fakultet, Niš, 2008.g., str.31

bez spoljnotrgovinske razmene i prometa.⁴ Izlaz se može pronaći u *greenfield* investicijama, investicijama u infrastrukturu, zajedničkim ulaganjima. U cilju daljeg privrednog razvoja naša zemlja bi trebalo da primeni mere koje bi dodatno stimulisale priliv stranih direktnih investicija.

1. STRANE DIREKTNE INVESTICIJE – POJAM, KARAKTERISTIKE I KLASIFIKACIJA

Pod direktnim stranim investicijama ili stranim kapitalom podrazumeva se kapital koji potiče iz privatnih finansijskih ustanova i preduzeća, međunarodnih institucija i organizacija i javnih finansija ili kraće rečeno bilo koje investicije koje u stranoj zemlji podrazumevaju privatne kompanije, međunarodne institucije i organizacije, države ili pojedinci.⁵ Investicija se smatra direktnom investicijom kada investitor poseduje 10% ili više akcija ili imovine preduzeća ili prava glasa u preduzeću. Upravo mogućnost upravljanja i kontrole razlikuje ovaj od ostalih oblika međunarodnog kretanja kapitala.

Direktne investicije mogu biti kretanje kapitala, ali su one više od toga. One mogu da uključe širenje vrednog znanja ili preduzetništva u formi istraživanja i razvoja, proizvodne tehnologije, marketinških veština, upravljačkog znanja i sl. Ništa od toga ne prati investiranje.⁶ U savremenim uslovima globalizacije, opšte prihvaćen je stav da strane direktne investicije dobijaju ulogu ključne poluge ekonomskog razvoja. Za razliku od drugih oblika kapitalnog priliva, prednosti SDI se ogledaju u dodatnim resursima koji oni donose, kao što su tehnologija, menadžerska i organizaciona znanja, pristup stranim tržištima i dr. Strane direktnе investicije mogu doprineti ekonomskom razvoju zemlje domaćina, unapređivanjem faktora ekonomskog rasta, na sledeće načine: transferom kapitala čime direktno povećavaju njene potencijale rasta, transferom nove tehnologije i poslovne prakse, stimulisanjem investicija i to posebno u lokalnoj privredi povezivanjem sa domaćim kompanijama, unapređenjem kvaliteta ljudskih resursa putem obuke lokalne radne snage, obezbeđenjem pristupa međunarodnim tržištima roba i kapitala, podržavanjem i širenjem izvoza industrijskih proizvoda, podsticanjem konkurenциje na domaćem tržištu.

Ono što je zajedničko svim definicijama SDI jeste da one podrazumevaju strano učešće u vlasništvu domaćih preduzeća. Međutim, zemlje se razlikuju prema visini praga stranog učešća u vlasništvu koji investicionom angažmanu daje status SDI. Taj prag učešća u vlasništvu kojim se ostvaruje kontrola nad uloženim sredstvima se kreće od 10% do 50%, s tendencijom da se poslednjih godina približava donjem pragu od 10%. Rašireno je gledište da SDI imaju najpotpunije efekte na domaći privredni razvoj, ukoliko su u celini u stranom vlasništvu. U tom slučaju filijala je u potpunosti integrisana u globalno poslovanje matične kompanije. Kada strani investitor odluči da proizvodnju iz zemlje domaćina uključi u širu strategiju svoje mreže, kako bi se suočio sa globalnom i regionalnom konkurenjom, tada postaje sve evidentniji dinamički integracioni efekat koji zemlji domaćinu obezbeđuje novu tehnologiju, bolje metode upravljanja i više industrijske standarde nego u bilo kojoj drugoj formi prisustva stranog kapitala.⁷

1.1. Faktori i motivi koji utiču na priliv SDI

Najznačajniji faktori koji utiču na priliv direktnih stranih investicija su:

- politička i ekonomska stabilnost,
- investicije, zakoni i vladavina zakona,
- veličina tržišta, razvojni potencijal i lokacija,
- radna snaga,
- infrastruktura,
- promocija investicija, podsticaji i servis nakon inicijalne investicije.

Investicione odluke su u velikoj meri određene ekonomskim i političkim rizicima. Investitori žele da svoje poslovne aktivnosti sprovode u predvidljivim uslovima, bez nepotrebognog rizika. Stabilno makroekonomsko okruženje, koje se manifestuje u stabilnom privrednom rastu, niskim stopama inflacije, stabilnom deviznom kursu, smanjuje rizike investiranja. Jasna unapred poznata pravila igre ključan su faktor u procesu investicionog odlučivanja. Odsustvo vladavine zakona i neefikasne procedure daju signal investitorima da računaju i na neke druge troškove. Trošak se ogleda i u tome što investitori troše vreme na razumevanju stavki zakona i njihovih poreskih obaveza. U tom smislu žele jednostavne poreske zakone gde se poreske obaveze mogu sračunati brzo i sa većom sigurnošću. Sporazumi o slobodnoj trgovini i šeme regionalnih trgovinskih integracija omogućavaju i malim ekonomijama da konkurišu kao

⁴ Mihić S. „Menadžment u spoljnoj trgovini”, Fakultet za Pravne i Poslovne studije, Prometej, Novi Sad 2009.g., str.16

⁵ Belačić M. „Obim SDI u jugoistočnoj Evropi i privreda SCG”, Ekonomski anali, Beograd januar-mart 2006.g., str. 96

⁶ Stefanović M. "Uticaj direktnih investicija na razvoj nacionalne ekonomije", Ekonomake teme br.2,Ekonomski fakultet, Niš, 2008.g., str.133

⁷ Stefanović M."Uticaj direktnih investicija na razvoj nacionalne ekonomije",Ekonomke teme br.2, Ekonomski fakultet, Niš, 2008.g., str.134

lokacije investicija. Nacionalne granice sve manje predstavljaju problem investitorima u procesu ekspanzije na susedna tržišta. Lokacija zemlje, u kontekstu blizine razvijenim tržištima i zemlji investitora je bitan faktor investicionog odlučivanja. Trošak radne snage predstavlja odlučujući faktor kod izvozno orijentisanih investitora, koji imaju za cilj da organizovanjem proizvodnje u drugim zemljama dođu do jefitinijih proizvodnih inputa i time do konkurentnog proizvoda na međunarodnom tržištu. Infrastruktura je takođe važna za privlačenje SDI. Dostupnost električne energije, vode, transportni sistem, razvijene telekomunikacije predstavljaju preduslove investicija uopšte. Zemlje koje žele da privuku strane investitore fokusiraju se na mere promocije investicija i poboljšanje usluga investitorima nakon njihove inicijalne investicije.

Motivi za privlačenje SDI se među zemljama razlikuju zavisno od njihovog razvojnog nivoa. Nerazvijene zemlje siromašne kapitalom računaju na brojne pozitivne efekte koje SDI daju, prihvatajući često i troškove negativnih, kao što je zagađenje životne sredine, gašenje ili izbacivanje sa tržišta nekih domaćih proizvođača i sl.⁸ Danas je za privlačenje investicija potrebna fokusirana promotivna aktivnost. Liberalizacija kapitalnih i trgovinskih tokova značajno doprinosi povećanju priliva, ali sama za sebe nije dovoljna. Većina nacionalnih politika prema SDI se bave ulaznim investicionim tokovima, mada vlade mogu da stave ograničenja na izvoz kapitala. Daleko širi set politika postoji u slučaju ulaznih investicionih tokova. Vlade mogu da „skeniraju“ ulazne tokove, odbacujući one investicije koje ne zadovoljavaju nacionalne, ekonomski ili političke ciljeve. Strane firme mogu biti i potpuno isključene iz određenih, naročito osetljivih sektora privrede. Mogu biti utvrđena ograničenja obima u kome strana firma može posedovati ili kontrolisati domaće firme.⁹ Vlade mogu doneti set politika koje se odnose na poslovanje stranih firmi. Naročito čest zahtev je da ovakve firme zadovolje određeni nivo „lokalnog sadržaja“ u svojim proizvodnim aktivnostima. Ovaj zahtev se postavlja da bi se smanjio obim uveženih materijala i komponenti. Postoje velike razlike u usvajanjima politika koje se odnose na ulazne investicije. Razvijene zemlje su usvajale liberalnije propise za ulazne investicione tokove, dok su zemlje u razvoju bile opreznije. Ali, npr. među razvijenim zemljama Francuska je imala mnogo restriktivniji stav nego većina drugih evropskih zemalja.¹⁰ Međutim, slabe regulatorne barijere za ulazak SDI u većini zemalja u razvoju i zemalja u tranziciji, mada istovremeno postoje i ograničenja koja se razlikuju od zemlje do zemlje.

2. STRANE DIREKTNE INVESTICIJE U SVETU

Direktne strane investicije su u svetu tokom 2006. godine porasle za 34%, kada je u svetu investirano rekordnih 1,4 biliona USD stranih investicija (bilion u Srbiji nazvan „hiljadu milijardi“, jeste broj sa 12 nula). Analize pokazuju da su investitori prevashodno reagovali na privrednu ekspanziju u mnogim delovima sveta, kao i na liberalizaciju regulative ulaska stranih investitora, kao i na spoljnotrgovinsku liberalizaciju, pošto SDI po pravilu traže pogodne lokacije ne samo za proizvodnju, već i za izvoz svojih proizvoda i usluga.¹¹

Tabela broj 1. Strane direktne investicije u svetu, 2000.-2010. godina¹²

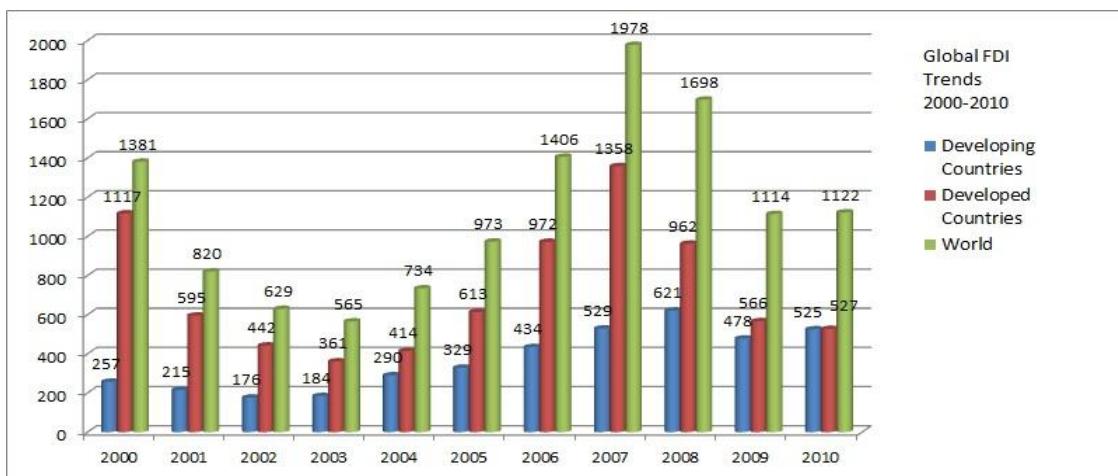
⁸ Antevski M. "Razvojni potencijali SDI", Izvorni naučni rad, ISSN 0025-8555, Vol. 61, 2009, br. 1-2, Beograd 2009 www.doiserbia.nb.rs/ft.aspx?id=0025-85550902048A

⁹ Maksimović Lj., „Definisanje politike prema ulaznim tokovima SDI”, Ekonomski teme br.4, Ekonomski fakultet, Niš, 2006.g., str.181

¹⁰ Maksimović Lj., „Definisanje politike prema ulaznim tokovima SDI”, Ekonomski teme br.4, Ekonomski fakultet, Niš, 2006.g., str.183

¹¹ Grinfield investicije u Srbiji”, Izveštaj Centra za liberalno-demokratske studije, Beograd, decembar 2007.g , www.clds.rs/newsite/prvi_izvestaj_pdf.pdf

¹² Izvor: <http://www.google.rs/searc-countries.with.biggest.fdi.inflows>

Rekordan rast (56%) registrovan je u zemljama u tranziciji, koje su se učvrstile na oko 5% ukupnih stranih direktnih investicija. Najveći priliv beleži se u Rusiji (94,6%) i Kazahstanu (27,5%). Vredno je pažnje registrovati da se Rumunija sa 8,6 milijardi dolara stranih investicija skoro približila Indiji (9,5 milijardi dolara), a da nove članice EU – Mađarska, Poljska i Češka sa prilivom od oko 22-28 milijardi dolara godišnje, i dalje predstavljaju izuzetno atraktivnu privrednu lokaciju za mnoge strane investitore.

Svetski priliv stranih direktnih investicija smanjen je sa 2.100 milijardi dolara u 2007. godini na 1.771 milijardu u 2008. godini i 1.114 milijardi u 2009. godini. Smanjenje je u 2008. godini iznelo 15,7%, a u 2009. godini još 37,1%, pa je u 2009. godini vrednost iznела 53% vrednosti iz 2007. godine.¹³

Nakon velikog zaostajanja u poslednje dve decenije, primarni sektor (naročito gas i nafta) privlače sve više stranih investitora, a procena je da će se ovaj trend održati pre svega zbog velike tražnje za naftom i gasom koju generiše Kina svojim kontinuelnim visokim privrednim rastom. Ali to svakako neće ugroziti primat ulaganja u sektor usluga, naročito oblast finansija, telekomunikacija i ulaganja u nekretnine, čija se neprekinuta konjunktura predviđa i za naredni period.

U pogledu perspektiva stranih direktnih investicija globalna integracija nastavlja da podstiče SDI gde god postoji povoljno ekonomsko okruženje. Može se primetiti da je mali broj zemalja izvršio sveobuhvatnu reformu politike stranog investiranja, mada su mnoge zemlje preduzele razne mere kako bi podstakle SDI. Zemlje u razvoju se nalaze u tri faze procesa reformi: neke su vodeći domaćini SDI, druge to tek postaju, a neke zemlje tek počinju da unapređuju okruženje za priliv SDI.

Novija karakteristika razvoja SDI je povećano investiranje zemalja u razvoju u inostranstvu. Preduzeća iz zemalja u razvoju koja ispunjavaju svetske standarde mogu da pristupe međunarodnom tržištu kapitala i da na lakši način dođu do potrebnih sredstava. Nedostatak kapitala će time predstavljati sve manju prepreku privrednoj ekspanziji zemalja u razvoju. Zbog toga se očekuje da će SDI u buduće sve više predstavljati mehanizam za opšti transfer opštег znanja, sistema i tehnologije, a sve manje mehanizam za transfer kapitala. Najviše SDI odlazi na već razvijene zemlje. Zemlje u razvoju beleži blagi pad stranih direktnih investicija. Za zemlje u tranziciji, po prognozama tek predstoji povoljan period. U razvijene zemlje odlazi u proseku preko dve trećine stranih direktnih investicija. Isto tako, razvijene zemlje predstavljaju i najveći izvor SDI.

Među razvijenim zemljama, SAD su bile i ostale najpoželjnija destinacija za strane investitore. Takva situacija se održava decenijama. Upravo je priliv inostranog kapitala značajan izvor njihovog finansiranja. Sa svoje strane, SAD su najveći investitor u inostranstvu. Motivi stranih investitora u SAD su najčešće: zarada na likvidnom i efikasnom američkom finansijskom tržištu, odlično korporativno upravljanje, stabilne i jake institucijem, veliki obim razmene itd. Razvijene industrijske zemlje, su u poslednje dve decenije kontrolisale 90% stranih direktnih investicija u svetu. Najveći pojedinačni investitor u inostranstvu su SAD, sa oko $\frac{1}{4}$ SDI, a najveći grupni investitor je EU.

Podatak iz 2005. godine govori da je Velika Britanija bila vodeći „uvoznik“ SDI, sa preko 160 milijardi dolara investicija, dok su kompanije ove zemlje investirali preko 100 milijardi dolara, i stavili ovu zemlju na treće mesto. Kao najveći investitori navode se Holandija i Francuska, sa oko 120 milijardi dolara izdvojenih za investiranje u inostranstvu. Holandija, Francuska i Velika Britanija bile su dominantne svetske sile i ranije, koje su ulagale i eksplorativale svoje kolonije, sve do početka 20. veka kada je velikom broju kolonija data nezavisnost, ali su i dalje ostale povezane sa ovim državama. Kao četvrti po redu pominje se Luksemburg, a u stopu ga prate Japan, Nemačka, Italija, Španija. Kao zemlje sa najvećim uloženim SDI su osim Velike Britanije i SAD, Francuska, Kina.¹⁴

¹³www.makroekonomija.org > Strane direktnе investicije

¹⁴Zvizdojević J.“Statistika stranih direktnih investicija (SDI)”, “Crnogorski ekonomski trendovi” Institut za Strateške studije i projekcije, Podgorica, 2007.g., str.8

Možemo istaći da je od početka devedesetih godina, strategija razvoja Kine imala tri bitne odrednice: visoku stopu štednje, visoku stopu akumulacije i rast zasnovan na izvozu. Relativni značaj zemalja porekla SDI u Kini se menjao u poslednje tri decenije, pa su tako do 2002. godine, dominantne bile susedne azijske zemlje, a od 2002. godine dolazi do diversifikacije priliva SDI u Kini, sa rastućim udelom SAD i zemalja OECD.¹⁵ Svetski ekonomisti prognoziraju da će u narednim godinama SAD privlačiti skoro 17% svih stranih direktnih investicija, što je preko 250 milijardi dolara godišnje, a za njom će slediti Velika Britanija sa 7,5 %, oko 110 milijardi dolara, Kina sa nešto manje od 6% (negde oko 90 milijardi), Francuska sa 5,2%, Belgija sa 4,8%, Nemačka sa 4,4% itd.¹⁶

Strane direktnе investicije utiču na proces tranzicije zemalja ka tržišnoj ekonomiji na direktan i indirektni način. Pod direktne uticaje mogu se svesti oni koji su vezani za ekonomski rast u ključnim industrijskim granama, trgovinu i razvoj trgovinskih odnosa i transfer tehnologije. Indirektni uticaj SDI ogleda se u izgradnji institucionalnih sistema tih zemalja, podsticanju procesa privatizacije i kreiranju uslova konkurenčije.¹⁷ SDI podstiču trgovinu u zemljama u tranziciji tako što donose materijalne (kapital i tehnologija) i nematerijalne resurse (ulaz na strana tržišta, marke, brend, markentinško znanje) koji mobilisu i domaće faktore na proizvodnju. Jedan od indirektnih, ali i teže merljivih efekata SDI na zemlje u tranziciji jeste podsticajno dejstvo na izgradnju institucionalnih i zakonskih okvira neophodnih za delovanje tržišta. Zatim je tu i uticaj na podsticanje konkurenčije u tim ekonomijama, obezbeđivanje efikasnije alokacije resursa i slobodno formiranje cena.

Tržišna ekonomija se ne može realizovati bez ostvarivanja procesa privatizacije u privredama u tranziciji. Svi angažmani stranog kapitala, sem *greenfield* investicija, putem kupovina domaćih preduzeća, usko su povezani sa procesom privatizacije u tim zemljama. Pored velike raznovrsnosti formi privatizacije koje su prisutne u tranzicionim ekonomijama, uslovi koje vlada jedne zemlje postavi za ostvarenje prodaje kroz privatizaciju obično odražavaju njenu brigu oko pitanja kakav će uticaj taj ugovor o privatizaciji imati na nacionalno tržište rada, ekonomski razvoj zemlje, životnu sredinu. Cilj svake vlade jeste da obezbedi dalji angažman stranog partnera za zapošljavanje, dodatno investiranje i dalji razvoj prodatog preduzeća. Na taj način, osim cene, koja sigurno predstavlja značajan kriterijum vrednovanja ponuda stranih ulagača, spremnost investitora da se dalje angažuje je izuzetno važna i značajana. Optimalna politika realizacije privatizacionih ugovora sa stranim investitorima treba da bude koncentrisana na dva osnovna kriterijuma: ponuđenu cenu, reputaciju i biznis plan o budućim poslovnim namerama investitora.

Ipak, zemlje u tranziciji sve veću pažnju pridaju investicijama koje nisu vezane za privatizaciju, a koje nastoje da privuku svojim dinamičnjim ekonomskim rastom, bliskim trgovinskim vezama i regulisanjem svog statusa u Evropskoj uniji. U zemljama Centralne, Istočne i Jugoistočne Europe se od početka devedesetih godina, odvijalo nekoliko paralelnih i istovremenih procesa: reforme, tranzicija, evropska integracija, praćenih značajnim prilivom SDI. Uslovi u kojima se taj priliv odvijao odredili su i njihove karakteristike i efekte.

Sve ove zemlje su u to vreme delile svetsku euforiju za SDI, istini za volju, iz vrlo realnih razloga. Glavni i najjači od njih je bio nedostatak domaćeg investicionog kapitala, nepostojanje investicionih banaka i nerazvijenost (ili čak nepostojanje) finansijskih tržišta. Samo neke od njih su imale određena iskustva sa stranim investicijama, kao tadašnja Jugoslavija i Mađarska na primer. Očekivanja su bila mnogo veća od prostog priliva svežeg kapitala, i zasnivala su se na dobrom svetskim iskustvima. Međutim, ona su se samo u manjoj meri ostvarila. Osnovne karakteristike i efekti priliva SDI u ovu šиру grupu zemalja se mogu opisati kao sledeće:

- najveći deo SDI je bio usmeren u kupovinu postojećih državnih firmi tokom procesa privatizacije, a tek kasnije se javljaju čiste *greenfield* investicije,
- pretežan motiv stranih investitora je bila kupovina tržišta,
- veći deo SDI je plasiran u sektor usluga (bankarski sektor, osiguranje, trgovina, transport i prateće usluge, konsulting, advertajzing, poslovne usluge),
- SDI su uvećale postojeće i dovele do novih distorzija lokalnih tržišta (monopoli, oligopoli, prečutni karteli),
- efekti na smanjenje postojeće nezaposlenosti radne snage su bili i ostali ograničeni u najvećem broju zemalja,
- firme u koje su plasirane SDI su često najveći izvoznici iz zemalja domaćina, ali i najveći uvoznici
- SDI u najnovije tehnologije su retke i ograničene na nekoliko firmi kao što je npr. Apple ili Samsung,
- prelivanje tehnologija i znanja je ograničenog obima, kako zbog toga što su investicije plasirane u stare tehnologije, tako i zbog ograničene receptivne sposobnosti lokalnih firmi,

¹⁵ Antevski M. "Razvojni potencijali SDI", Izvorni naučni rad, ISSN 0025-8555, Vol. 61, 2009, br. 1-2, Beograd 2009 , www.doserbia.nb.rs/ft.aspx?id=0025-85550902048, str.55

¹⁶ Miletić S. "Strane direktnе investicije kao faktor privrednog rasta i razvoja", Fakultet organizacionih nauka, Beograd, 2007.g., str.15

¹⁷ Vidas-Bubanja M."Strane direktnе investicije",izdavač Institut ekonomskih nauka, Beograd, 1998. godina, www.ien.bg.ac.rs/LEN1/images/stories/.../metode_determinante_sdi.pdf str.6

- u poslednjoj deceniji se firme iz ove grupe zemalja javljaju kao investitori u inostranstvu, a njihove SDI su uglavnom plasirane u manje razvijene zemlje iz iste grupe.

Ocene o efektima SDI u stručnoj i političkoj javnosti ovih zemalja su različite, mada je generalna ocena pozitivna. Ona ima osnova, pre svega, u nedovoljnoj domaćoj akumulaciji i štednji. SDI su omogućile znatno brži oporavak i tranziciju ovih privreda nego što bi to bilo moguće spoljnim zaduživanjem, ili na osnovu rasta domaće štednje. Mada su sve zemlje odreda u značajnoj meri povećale nivo spoljnog duga za to vreme.

Pored ovoga, određena prelivanja organizacionih i upravljačkih znanja i veština na lokalnu radnu snagu su bila neizbežna, tako da će proces njihove difuzije imati opšti pozitivan efekat u budućnosti. Jedan broj domaćih ili zajedničkih firmi je integriran u proizvodne i distributivne lancе velikih kompanija i TNK.¹⁸ Najviše kapitala u zemlje u tranziciji dolazi iz razvijenih tržišnih ekonomija Zapadne Evrope, čije investicije čine 65-80% ukupnih ulaznih SDI u većini zemalja ovog regionala. Zemlje članice EU su najveći investitor u Makedoniji, Bugarskoj, Mađarskoj, Hrvatskoj, Poljskoj, Slovačkoj, Litvaniji i Belorusiji (60-75%). SAD i Nemačka su dve pojedinačne zemlje kojima pripada između 10% i 20% ukupnog SDI stanja većine CIE zemalja. Od ostalih zemalja investitora ističe se i Austrija, Velika Britanija, Švajcarska, Hollandija, Francuska i Italija.¹⁹

Slovačka je 2005. godine bila šampion u privlačenju stranih investicija sa oko 13 milijardi dolara, od čega je u korporativnom sektoru završilo 10,9 milijardi, a dve milijarde bankarskom sektoru. Najviše investicija bilo je usmereno u proizvodni sektor (5,2 milijarde), zatim finansijsko posredovanje (dve milijarde), u sektor trgovine (1,6 milijardi). Odmah iza Slovačke sledi Češka koja je privukla 11,4 milijarde dolara. Poljska se može pohvaliti prihodom od 7,7 milijardi dolara. U Mađarskoj je zabeležen priliv od 6,8 milijardi dolara. Inače, Mađarska je od 1994. godine do 2005. godine privukla više od 63,3 milijarde dolara i ima više od 25.000 kompanija sa stranim učešćem kapitala.. Rumunija je ostvarila u 2005. godini priliv SDI u iznosu od 6,6 milijardi dolara, a Hrvatska 1,6 milijardi. Najveći skok u privlačenju SDI ostvarila je Bugarska, koja je iznos SDI iz 2002. godine od u iznosu od 969 miliona dolara podigla na nešto više od 2 milijarde dolara u 2003. god. i od tada se ne spušta ispod tog nivoa.²⁰

U zemljama Jugoistočne Evrope, a podrazumevaju se sledeće zemlje: Albanija, Bosna i Hercegovina, Hrvatska, Makedonija, Rumunija, Crna Gora i Srbija, i posle više godina od početka tranzicije taj proces nije završen. Pretpostavka svakog ubrzanog ekonomskog razvoja jeste stvaranje tržišta, tržišnih institucija i povezivanje sa razvijenim svetskim privredama. Povezivanje sa moćnim svetskim finansijskim institucijama i organizacijama koje imaju za cilj podsticanje privrednog razvoja predstavlja imperativ ovih zemalja. Proteklo vreme je pokazalo da strani kapital dolazi tamo gde ima veću profitnu stopu uz manji rizik. Sve zemlje Jugoistočne Evrope već dugi niz godina suočavaju se sa manje – više istim problemima, kao što su:

- naglo opadanje privredne aktivnosti,
- makroekonomска nestabilnost,
- inflacija iznad dozvoljene,
- negativne socijalne tenzije,
- kriminalizacija i privrede i društva i dr.²¹

Dotok stranog kapitala veći je u onim zemljama koje su obezbedile povoljnije opšte uslove. Ti uslovi se ogledaju u opredeljenju u sprovođenju kompletnih reformi u skladu sa savremenim načinom tržišnog poslovanja, obezbeđivanjem visokog stepena sigurnosti ulaganja i izgradnji tržišta i tržišnih institucija.

Strane direktnе investicije ne dolaze u rizična područja. Podaci o prilivu stranih direktnih investicija pokazuju da u Bosni i Hercegovini nije bilo priliva SDI sve do 1996. godine što je u direktnoj vezi sa završetkom građanskog rata. U republici Makedoniji takođe nije bilo SDI do 1994. godine., što se može povezati sa problemima priznavanja države i rata u područjima sa većinskim albanskim stanovništvom. SDI u Hrvatskoj do 1995. godine bile su veoma niske, i one doživaljavaju svoj rast od 1996. godine.

3. STRANE DIREKTNE INVESTICIJE U SRBIJI

Ekonomski stučnjaci, kao spas za oporavak zemalje vide u privlačenju stranih direktnih investicija, bilo kao zajednička ulaganja, bilo kao direktnе investicije, sporazumno preuzimanje itd. Stranim direktnim investicijama se prilazi kao nečemu što je sasvim nova ekomska praksa, tj. kao sasvim novo

¹⁸ Antevski M. "Razvojni potencijali SDI", Izvorni naučni rad, ISSN 0025-8555, Vol. 61, 2009, br. 1-2, Beograd 2009 , www.doiserbia.nb.rs/ft.aspx?id=0025-85550902048, str.67

¹⁹Vidas-Bubanja M."Strane direktnе investicije", Institut ekonomskih nauka, Beograd, 1998.g., www.ien.bg.ac.rs/IEN1/images/stories/.../metode_determinante_sdi.pdf str.5

²⁰ <http://www.zikka.blogspot.com>

²¹ Belsać M. „Obim SDI u jugoistočnoj Evropi i privreda SCG”, Ekonomski anali, Beograd januar-mart 2006.g., str.99

međunarodno kretanje kapitala na našim prostorima. Međutim, ako se analizira ekonomska aktinost država i preduzeća na našim prostorima u poslednjih stotinu godina, dolazi se do zaključka da u našoj ekonomskoj praksi SDI nisu ništa novo, već da su one samo izgubile dinamiku i intenzitet u poslednjih 30-40 godina.

Još su stare Evropske države kao što su Austrija i Ugarska investirale u Srbiju. Njihove investicije su bile vezane za kreditiranje trgovine. Francuska, Engleska, Belgija, Nemačka i Rusija takođe su ulagale u Srbiju posebno u rudarstvo. Naročitu ekspanziju strani kapital u Srbiji imao je posle Prvog svetskog rata. On je, koristeći jeftinu radnu snagu, ulagan u razne privredne delatnosti, a najčešće u industriju šećera, šibica, cementa, elektroenergiju, brodogradnju i sl.²²

Vidljivo je da strani kapital na našem području ima dugu istoriju, da je on menjao područja odakle dolazi, ali da je uvek bio prisutan budući da je Srbija u to vreme bila veoma značajan deo evropskih i svetskih integracija. Republika Srbija se našla pred najvažnijim problemom ekonomskog razvoja koji se ogleda u nedostatku kapitala bez kojeg se ne mogu rešiti ključni razvojni problemi. Duboka ekonomska kriza kao posledica desetogodišnjeg perioda izolacije i ratnih sukoba, zastraela tehnologija i nedostatak domaćeg kapitala, nameću potrebu privlačenja stranih direktnih investicija.

Izostanak političke stabilnosti kao najvažnijeg elementa investicione klime je u najznačajnijoj meri determinisao vrednosti SDI tokova u tom periodu. Strani investitori vrednuju, pre svega, stabilnost jedne zemlje, pa tek onda tržište, privredni potencijal, geografsku poziciju, znanje, infrastrukturu, jeftinu radnu snagu. Republika Srbija kao zemlja u tranziciji ima izraženu potrebu za sprovođenjem mera stabilizacije privrednih tokova, kao polazne tačke budućeg privrednog razvoja. Dugoročnom strategijom razvoja potrebno je definisati koji bi tip privredne aktivnosti trebalo razvijati, koji će nestati, a šta će nastati ubrzanjem procesa privatizacije i povećanjem direktnih investicija. Može se desiti da ostanu samo oni sektori privrede u kojima će strani kapital naći svoj interes, a da se ugase oni sektori za koje strani kapital ne pokaže interesovanje.

Osnovni cilj koji zemlje u tranziciji teže ostvariti jeste postizanje stabilnog, dugoročnog privrednog rasta i razvoja koji će se zasnovati na povećanju investicija, poboljšanju tehnološke baze i povećanju konkurentnosti proizvoda na međunarodnom tržištu. U ostvarenju ovog cilja direktne investicije mogu imati značajnu ulogu.

Strane direktnе investicije mogu doprineti procesu tranzicije direktno, kroz priliv kapitala i indirektno kroz transfer znanja, menadžerskog, tehnološkog, kroz transfer tehnologije, kroz stvaranje novih prodajnih kanala za domaća preduzeća kroz jačanje konkurenčije. U početnom periodu procesa tranzicije, strane direktne investicije su najvećim delom odlazile u postojeće kapacitete, time omogućavajući bolju upotrebu raspoloživih resursa i rast produktivnosti. U drugoj fazi sprovođenja tranzicije, posle iscrpljivanja postojećih rezervi, dugoročni rast se može ostvariti kroz *greenfield* investicije, tako da se najprogresivnije zemlje u tranziciji sve više orientišu na njihovo privlačenje. Imajući u vidu sva razvojna ograničenja privrednog razvoja, osnovni zadaci ekonomske politike mogu se svesti na sledeće:

- srednjoročno održiva visoka stopa privrednog rasta,
- makroekonomska stabilnost, uz stabilan dinar i ograničenu inflaciju,
- ubrzano sprovođenje reformi privrede i društva, uz okončanje privatizacije i restrukturiranje privrede,
- povećanje domaće štednje i investicija,
- povećanje izvoza, zaposlenosti i smanjenje siromaštva.²³

Glavni zadatak je ostvarivanje strukturnih promena uz održavanje makroekonomske stabilnosti merama monetarne i fiskalne politike. Nivo aktivnosti u Srbiji nizak da bi se obezbedila socijalna ravnoteža i spoljna likvidnost. Njenu suštinu čine investicije. Predviđa se potrebni nivo investicija od 60 milijardi dolara, od čega je 1/3 potrebno uložiti u infrastrukturu, jer te investicije stvaraju uslove za druge. Što se tiče strukture SDI, u njoj moraju da dominiraju greenfield investicije.

Tek posle demokratskih promena u 2000. i prestanka sankcija i normalizacije odnosa sa svetom, stvaraju se povoljniji institucionalni i drugi preduslovi za inostrane investicije, zbog čega tu godinu (2001.) mnogi smatraju i početkom stvarne tranzicije u Srbiji. Otvorene su nove mogućnosti za strana ulaganja jer je stranim licima omogućena kupovina domaćih preduzeća i domaćih banaka pod istim uslovima kao i domaćim licima. To je omogućeno propisima o privatizaciji preduzeća i banaka, razvojem tržišta kapitala i liberalnim zakonom o stranim ulaganjima koji je donet 2002. godine. Uslovno, ceo period 2001.-2011. godine može se podeliti na tri potperioda: 2001.-2005. godina, 2006.-2008. godina i period 2009.-2011. godina.

U prvom periodu 2001.-2005. godine, SDI u Srbiji dostigle su nivo od oko 3,1 milijarde evra. Najveći deo ovog iznosa investiran je u procesu privatizacije preduzeća iz profitabilnih delatnosti

²² Belsać M. „Obim SDI u jugoistočnoj Evropi i privreda SCG”, Ekonomski anali, Beograd januar-mart 2006.g., str.98

²³ Stefanović M. „Uticaj direktnih investicija na razvoj nacionalne ekonomije”, Ekonomski fakultet, Niš, 2008.g., str.139

(cementare, industrija duvana, pivare, neke grupacije prehrambene industrije i prerade metala) i u akvizicije banaka. Udeo novih (*greenfield*) investicija je bio veoma mali i odnosio se uglavnom na trgovinu i nekretnine.

U periodu 2006.-2008. godine, strane direktnе investicije dostigle su oko 6,3 milijarde evra, ali ni u ovom periodu nije bilo većih *greenfield* investicija niti investicija u sektore tzv. razmenljivih dobara. Najveći obim SDI ostvaren je u 2006. godini (3,3 mlrd.evra), kada je prodajom operatora mobilne telefonije Mobtel norveškom Telenoru realizovana najveća transakcija u istoriji direktnih investicija u Srbiji u iznosu većem od 1,5 milijardi evra.

Najzad, u periodu finansijsko-ekonomske krize, 2009.-2011. godine, SDI su bile manje za oko 50%, ali su povećane investicije u prerađivačku industriju, pre svega u mašine i opremu za proizvodnju u automobilskoj industriji. U ovom periodu SDI su iznosile oko 4,2 milijarde evra, čemu je najviše doprineo belgijski trgovinski lanac Delez kupovinom najvećeg srpskog trgovinskog lanca Delta-Maxi u 2011. godini. Bila je to najveća transakcija (950 miliona evra), od 2006. godine kada je Telenor kupio Mobtel za oko 1,5 milijardi evra.²⁴

Procenjuje se da su ukupne investicije u Srbiji u periodu 2001.-2011. godine realno rasle po prosečnoj godišnjoj stopi od oko 6%, i da je obim investicija u periodu ekonomske krize (2009.-2011.) smanjen za oko 20%, u odnosu na prethodne tri godine, iako je izvesno da su u 2011. godini investicije znatno povećane u odnosu na prethodne dve godine. To povećanje je rezultat znatno većeg obima stranih direktnih investicija (ove investicije bile su veće za više od 100% nego u 2010. godine) i znatno većeg obima javnih investicija u infrastrukturu u 2011. godini. U strukturi ukupnih investicija udeo investicija u industriju u periodu 2001.-2011. godine (procena za 2011.) iznosio je oko 30%. Procenjuje se da je udeo investicija u prerađivačku industriju u poslednje tri godine povećan sa oko 19% na oko 22%. Oko 35% investicija u ovom sektoru odnosilo na proizvodnju prehrambenih proizvoda, pića i duvana, a na proizvodnju osnovnih metala i metalnih proizvoda oko 12%.

Tabela broj 2. Direktne investicije u Srbiji i susednim zemljama u periodu krize²⁵

Zemlja	U milionima EUR				Po stanovniku EUR
	2009.	2010.	2011.	Ukupno	
Albanija	706	831	650	2.187	679,2
BiH	177	174	250	601	156,4
Bugarska	2.413	1.779	1.064	5.256	709,6
Hrvatska	2.096	281	1.200	3.577	806,5
Makedonija	145	159	210	514	249,5
Crna Gora	1.099	574	300	1.973	3.182,3
Rumunija	3.490	2.219	1.917	7.626	400,5
Srbija	1.305	830,5	1.827	3.132	430,8

U celom periodu 2001.-2011. godine ukupne strane direktnе investicije neto u Srbiji iznosile su oko 15,1 mlrd. evra, a. daleko najveći obim stranih direktnih investicija u periodu 2004.-2011. godine (za ranije godine nisu dostupni zvanični podaci o SDI po delatnostima), realizovanje u sektoru usluga – oko 42% od ukupnog obima SDI.

Tabela broj 3. Strane direktnе investicije neto 2001.-2011. godine²⁶

Godine	U mil. EUR	Po stanovniku u EUR
2001-2011.	15.100	-

²⁴ Edicija „Strane direktnе investicije u Srbiji 2001-2011”, Beograd, 2012, str.61

²⁵ Izvor: Podaci za Srbiju- NBS, a za susedne zemlje Bečki institut za međunarodne ekonomske odnose

²⁶ Izvor: Podaci-Izračunato na osnovu podataka NBS (SDI) i Ministarstva finansija

2001.	184	25
2002.	500	67
2003.	1.194	160
2004.	774	104
2005.	1.250	168
2006.	3.323	448
2007.	1.821	247
2008.	1.824	248
2009.	1.372	187
2010.	1.033	142
2011.	1.827	251

Oko 90% SDI odnosilo se na kupovinu aktive privatnih, državnih i društvenih preduzeća i banaka u procesu tenderske i aukcijske prava. Ekonomска kriza znatno se odrazila na tokove stranih direktnih investicija u svetu, tako da je priliv stranih direktnih investicija u trogodišnjem periodu, 2009.-2011. godine, opao i u Srbiji i u drugim zemljama jugoistočne Evrope. Istovremeno, prestali su prihodi po osnovu privatizacije. U ovom periodu Srbija je ipak uspela da privuče u proseku oko 1,2 milijarde evra neto stranih direktnih investicija godišnje.

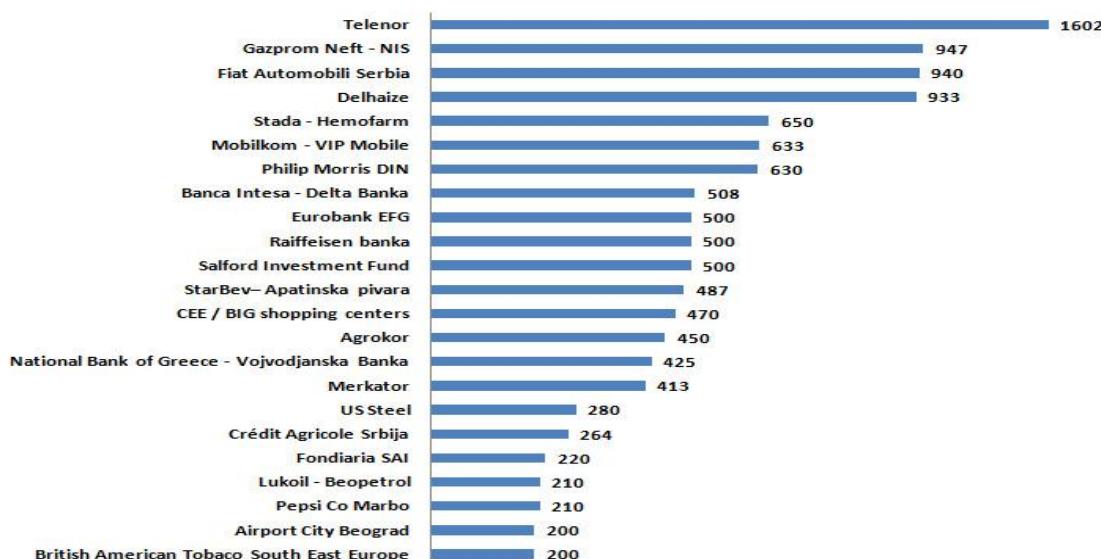
U poslednje tri godine obim i ideo SDI investicija u prerađivačku industriju bio je u proseku znatno veći nego u svim ostalim u prethodnom trogodišnjem periodu, što je ranijih godina bio slučaj sa investicijama u sektor finansija. Najatraktivnija oblast za ulaganja unutar prerađivačke industrije bila je proizvodnja prehrambenih proizvoda i pića.

Tranzicioni model privrednog rasta u Srbiji bio je uglavnom zasnovan na privlačenju stranih direktnih investicija kroz privatizaciju radi modernizacije i oporavka privrede kroz usvajanje novih znanja, tehnologije i novih tehnika menadžmenta i prodaje.

Ovaj proces nije dao vidljive rezultate i zbog toga što su u privatizaciji, pored veoma poznatih svetskih kompanija, učestvovali i tzv. novi vlasnici kapitala, često nepoznatog porekla, sa sumnjivim i kratkoročnim motivima i gotovo bez legalnog preduzetničkog iskustva, dok su grifild investicije bile veoma male.²⁷

Tabela broj 4. Najveće SDI u Srbiji

Највеће стране инвестиције у Републици Србији у милионима евра

* према подацима СИЕПА

²⁷ Edicija „Strane direktnе investicije u Srbiji 2001.-2011.”, Beograd, 2012, str.62

U Srbiju su najviše ulagali investitori iz Norveške, Nemačke, Grčke i Austrije. Investicije su ostvarene kroz privatizaciju ili na tržištu kapitala. Strane investitore u Srbiju privlače telekomunikacije, proizvodnja, finiširanje tekstilnih proizvoda, građevinarstvo, mašinska i elektro industrija, grafička industrija prerade drveta, kao i farmaceutska industrija.

4. SLOBODNE ZONE KAO INSTRUMENT ZA POVEĆANJE PRILIVA SDI

U Srbiji je početkom aprila 2012. godine poslovalo sedam slobodnih zona, od kojih su tri osnovane u 2010. i 2011. godini, dakle u jeku finansijsko-ekonomske krize koja nije zaobišla ni Srbiju. U 2006. godini donet je novi zakon o slobodnim zonama, a u međuvremenu su nekim zakonima i drugim propisima uvedeni novi instrumenti podsticanja na nacionalnom i lokalnom nivou.

Prema Zakonu o slobodnim zonama uvoz i izvoz robe i usluga iz slobodne zone i u slobodnu zonu su slobodni. Na uvezeni repromaterijal za robu namenjenu izvozu ne plaća se carina, porez na dodatu vrednost (PDV) niti druge uvozne dažbine, a na uvezenu opremu, mašine i građevinski materijal ne plaća se carina.

Zakonom su uvedene i mnoge druge pogodnosti koje omogućavaju jeftinije i brže poslovne i administrativne operacije, uključujući i odnose sa državnim i lokalnim organima vlasti. Najzad, opštine i gradovi na čijoj se teritoriji nalaze zone, uvele su dodatne pogodnosti i olakšice. Formirane su posebne kompanije za svaku slobodnu zonu. Prema podacima Uprave za slobodne zone, u 2011. godini u slobodnim zonama poslovalo je više od 200 kompanija u kojima je bilo više od 8.000 zaposlenih.

Slobodne zone u Srbiji poslednjih godina, pa i u prvom kvartalu 2012. godine, pokazale su se kao proveren instrument za povećanje priliva stranih direktnih investicija, rast izvoza, a time i za poboljšanje platnog bilansa zemlje i porast zaposlenosti. Zbog specifičnih povlastica i pogodnosti zone omogućavaju brže privlačenje investicija u novu opremu i modernizaciju privrede kao ključni uslov za podizanje konkurentnosti i povećanja izvoza.

Povoljno investiciono okruženje podrazumeva i uklanjanje svih birokratskih ograničenja i nepotrebnih administrativnih procedura pri registraciji preduzeća, zapošljavanju, izvozu, repatrijaciji profita i slično. Obezbeđenje specijalnih povlastica i olakšica na državnom i lokalnom nivou takođe je dodatno i značajno uticalo na odluke investitora da kapital investira u one slobodne zone koje su imale takvu ponudu. Drugo je, ali takođe važno pitanje - u kojoj meri dobitak na jednoj strani može da kompenzuje gubitak na drugoj.

Slobodni trgovinski sporazum sa Ruskom Federacijom čini Srbiju posebno privlačnom za strane investitore i proizvođače pošto je Srbija jedina država izvan Zajednice nezavisnih država koje uživa beneficije ove bescarinske trgovine sa Rusijom. Roba proizvedena u Srbiji, ili ona čija se preovlađujuća vrednost dodaje u Srbiji (najmanje 50% više u odnosu na prethodnu cenu robe) se smatra da je srpskog porekla i podleže režimu plaćanja od 1% carinske stope prilikom ulaska na rusko tržište. Lista proizvoda isključuje putnička vozila, ali automobilski delovi, kamioni, autobusi i poljoprivredni traktori se mogu izvoziti u visini od 1% carinske stope.

Slobodni trgovinski sporazum između Srbije i Belorusije predviđa uzajamno uklanjanje carinskih obaveza i ostalih taksi na brojne proizvode. Roba proizvedena u Srbiji, ili ona čija se preovlađujuća vrednost dodaje u Srbiji (najmanje 50% više u odnosu na prethodnu cenu robe) se smatra da je srpskog porekla i, ukoliko se direktno distribuira, podleže režimu plaćanja od 1% carinske stope prilikom ulaska na belorusko tržište. Ovaj režim slobodne trgovine ne uključuje sledeće proizvode: putnička vozila, traktore, autobuse i gume, a primenjuje se na automobilske delove.

Slobodni trgovinski sporazum između Srbije i Kazahstana je stupio na snagu kada je Kazahstan ušao u Carinsku uniju sa Ruskom Federacijom i Belorusijom. Na taj način je slobodni trgovinski režim koji je Srbija potpisala sa Rusijom i Belorusijom proširen kako bi uključio i Kazahstan.

Prelazni trgovinski sporazum između Srbije i Evropske unije omogućuje bescarinski izvoz svih proizvoda koji potiču iz Srbije, odnosno koji su u potpunosti proizvedeni u Srbiji ili koji koriste materijale koji potiču iz EU zemalja, Turske, ili zemalja koje su u procesu priključivanje EU, pod uslovom da su ti proizvodi prošli odgovarajuću preradu u Srbiji. Osim toga, u skladu sa Opštom dozvolom za aktivno oplemenjivanje, uvezena roba u Srbiju koja ima poreklo iz EU ne podleže nikakvim carinskim stopama i PDV-u.

Slobodni trgovinski sporazum između Srbije i EFTA zemalja (Norveška, Lichtenštajn, Island i Švajcarska) omogućava srpskim izvoznicima da izvoze robu u ove države bez plaćanja carine i ostalih taksi. Roba koja je u potpunosti proizvedena u Srbiji, ili koja koriste materijale koji potiču iz EFTA zemalja, zemalja EU, Turske, Farskih ostrva ili zemalja Evro-mediterskog partnerstva (Alžir, Egipat, Izrael, Jordan, Liban, Maroko, Sirija, Tunis i Palestina) se smatra da je srpskog porekla, ukoliko su ti proizvodi prošli kroz proces minimalne dorade ili prerade u Srbiji.

CEFTA (Centralno evropska zona slobodne trgovine) sporazum uključuje sledeće države: Albaniju, Bosnu i Hercegovinu, Makedoniju, Moldaviju, Crnu Goru, Srbiju i Privremenu administrativnu

misiju Ujednjenih nacija na Kosovu. Sporazum predviđa akumulaciju porekla proizvoda, u tom smislu da se smatra da proizvodi izvezeni iz naše zemlje imaju poreklo iz Srbije ako sastavni materijali potiču iz bilo koje od zemalja CEFTA-e, pod uslovom da su ti proizvodi prošli kroz proces minimalne dorade ili prerade, odnosno ako je količina materijala dodatog u drugim zemljama manja od količine materijala iskorišćenog u Srbiji.

Srbija i Turska su potpisale bilateralni ekonomski Sporazum o slobodnoj trgovini zasnovan na modelu liberalizacije trgovine koji dozvoljava srpskim izvoznicima da prodaju svoje proizvode bez carine na velikom turskom tržištu. Roba koja je u potpunosti proizvedena u Srbiji, ili koja koriste materijale koji potiču iz zemalja EU, ili zemalja koje su u procesu priključivanje EU, se smatra da je srpskog porekla, ukoliko su ti proizvodi prošli kroz proces minimalne dorade ili prerade u Srbiji. Ovi proizvodi se moraju direktno distribuirati.

4.1. Sektorske mogućnosti i potrebe za ulaganjima

Podizanje sveukupnog nivoa ulaganja u proizvodno orijentisane privredne sektore predstavlja izazov za Srbiju. Ona je tokom devedesetih godina koje su, globalno govoreći, predstavljale period značajnog porasta međunarodnih ulaganja, propustila prilike za ulaganja u sve privredne sektore. Ključne prednosti Srbije podrazumevaju:

- regionalni položaj i povlašćeni pristup tržištima Istoka i Zapada,
- ljudske resurse i sposobnosti – kvalitetan obrazovni sistem, poznavanje stranih jezika i naročito odlično poznavanje engleskog jezika među stanovništvom ključne starosne dobi,
- industrijsku/istraživačku tradiciju i iskustvo u inženjeringu i proizvodnji,
- prirodne i ljudske potencijale i komparativne prednosti za proizvodnju poljoprivrednih i šumarskih proizvoda, superiornih po pitanju kvaliteta i cene,
- nižu cenu rada zanatlija i kvalifikovanih radnika, kao i lica koja se nalaze na rukovodećim položajima.

Brzina restrukturiranja i konsolidacije većine industrijskih i poljoprivrednih sekora ubrzava se tokom devedesetih godina i kasnije. Ona je vođena uticajem konkurenkcije i praćena novim dostignućima u oblasti tehnologije i logistike. Industrijski trendovi globalizacije i specijalizacije proizvodnih pogona dalje napreduju i neposredno utiču na svetsku privrednu i tradicionalno konkurentnu preduzeća. Srbija se suočava sa važnim pitanjima vezanim za većinu svojih tradicionalnih privrednih sektora koji su usled dugogodišnjeg odsustva ulaganja i osavremenjavanja postali nekonkurentni u savremenom svetu. Dok su ulaganja u svim sektorima privrede potrebna i dobrodošla, sledeći sektori su određeni kao oni koji bi mogli najviše doprineti s obzirom na konkurentsku prednost koju imaju ili mogu imati u Srbiji:

Poljoprivreda i prehrambena industrija: prehrambeni i neprehrambeni poljoprivredni proizvodi, sa naglaskom na ekološke proizvode, proizvode sa geografskim poreklom i proizvode iz tradicionalnih proizvodnih sistema dobijenih primenom tradicionalnih tehnologija visokog kvaliteta, kao i proizvoda konvencionalne proizvodnje i prerade za masovnu potrošnju sa superiornim kvalitativnim karakteristikama:

- Autodelovi: usmerenost na preduzeća-dobavljače za nove fabrike automobila i proizvođače kamiona/teških vozila,
- Bankarstvo i finansijske usluge,
- Inženjering: specijalizovane službe, projektovanje, izgradnja po principu „ključ u ruke“, itd,
- Drvna industrija: pre svega, izrada nameštaja od drveta, koja se zasniva na zanatskim veštinama,
- Informaciono-komunikaciona tehnologija (ICT): proizvodi i usluge sa mogućnošću izrade softvera, administrativno-poslovne usluge, pozivnicentri, inicijative koje se zasnivaju na sposobnostima univerziteta /istraživačkih centara,
- Farmacija / zdravstvena zaštita / klinička istraživanja i hemijska industrija,
- Javno-privatna partnerstva: energetika / telekomunikacije / infrastruktura / metalurgija, rudarstvo i istraživanje / saobraćajni punktovi i distributivni centri,
- Tekstilna industrija: kratkoročna proizvodnja firmiranih odevnih predmeta i okrenutost određenim tržištima,

- Turizam.²⁸

Navedeni sektori su istaknuti jer imaju potencijal za otvaranje značajnog broja novih, trajnih radnih mesta, jer se može omogućiti napredak određenih oblasti u Srbiji, povezivanje domaćih preduzeća i privlačenje stranih preduzeća, dati sektori se razvijaju na globalnom nivou.

ZAKLJUČAK

Značaj SDI za privredu jedne zemlje zavisnosti od sektora u koji su uložene, veličine i otvorenosti tržišta i uslova poslovanja. Investicije su potrebne svim zemljama, a posebno zemljama u tranziciji. One su suočene sa konstantnim nedostatkom kapitala, upravljačkih znanja, savremene tehnologije i domaće štednje. Strane investicije treba da doprinesu povećanju proizvodnje, zarada, zaposlenosti, izvoza, poreskih prihoda, tehničke i menadžerske veštine i konačno konkurentnosti. Rizici vezani za SDI su povećanje nezaposlenosti, istiskivanje domaćih investicija, zagađenje životne sredine i dr.

U periodu 2001.- 2011. godine ukupne strane direktnе investicije u Srbiji iznosile su oko 17 milijardi evra (ili oko 15 milijardi neto), od čega je oko 40% investirano u procesu privatizacije privrede i sektora finansija. Navedeni iznos nije bio dovoljan za oporavak privrede, posebno industrije, jer je oko 35% ukupnog priliva SDI bilo usmereno u sektore nerazmenjivih dobara i usluga, a samo 15% ukupnih SDI bila su tzv. *greenfield* investicije. Bankarski sistem, početkom analiziranog perioda, bio je paralisan zbog gubitaka, duga po osnovu devizne štednje građana, a privreda je bila prezadužena i sa zastarem tehnologijom i opremom. U takvom stanju privrede i finansija, velika očekivanja i velike nade polagane su u tom početnom periodu u ekonomsku pomoć EU i strani kapital, posebno u strane direktnе investicije iz zapadnih zemalja,

Privatizacija nije donela očekivane rezultate. Potrebno je povećati *greenfield* investicije, investicije u infrastrukturu i zajednička ulaganja. Kako SDI predstavljaju najvažnije sredstvo ekonomskog oporavka i daljeg razvoja srpske privrede, strategija priliva stranog kapitala mora postati okosnica njene ekonomski razvojne politike. U tom cilju, od izuzetne važnosti je definisanje prioritetnih grana i oblasti za ulaganja stranog kapitala, kao i utvrđivanje oblika priliva. Pravac strategije privlačenja stranog kapitala u srpsku privredu, mora biti okrenut ka onim privrednim oblastima u kojima se mogu iskoristiti naše komparativne prednosti: geografski i strateški položaj, jeftina i obrazovana radna snaga, veličina i povezanost domaćeg tržišta sa drugim tržištima, prirodna bogatstva i dr.

U ovom momentu godišnji nivo stranih investicija je znatno ispod porebnog, ali uz jasne reformske mere je ostvariv. Zbog činjenice da su SDI neophodne, u narednom periodu potrebno je primeniti mere koje bi dodatno stimulisale prliv stranih diektnih investicija.

LITERATURA

1. Belsać M. „Obim SDI u jugoistočnoj Evropi i privreda SCG“, Ekonomski anali, Beograd, januar-mart 2006.g.
2. Grinfield investicije u Srbiji“, Izveštaj Centra za liberalno-demokratske studije, Beograd, decembar 2007.g , www.clcs.rs/newsite/prvi_izvestaj_pdf.pdf
3. Grubor M. „Uticaj direktnih investicijija na poslovanje preduzeća“, u okviru projekta 1491 finansiranog od strane MNTRS, Ekonomski institut, Beograd, 2003.god.
4. Đurić D. „Strane direktnе investicije kao razvojna šansa srpske privrede u uslovima globalizacije“, Ekonomski teme. vol. 41, br. 2, Ekonomski fakultet, Niš, 2003.godina
5. Maksimović Lj. „Definisanje politike prema ulaznim tokovima SDI“,Ekonomski teme br. 4/2002, Ekonomski fakultet, Niš, 2006.g.
6. Miletić S. „Strane direktnе investicije kao faktor privrednog rasta i razvoja“, Fakultet organizacionih nauka, Beograd, 2007.g.
7. Mihić S. „Menadžment u spoljnoj trgovini“, Fakultet za Pravne i Poslovne Studije, Prometej , Novi Sad, 2009. godina
8. Antevski M. “Razvojni potencijali SDI”, 0025-8555, 61(2009) Vol. LXI, br. 1-2, Izvorni naučni rad, Beograd 2009 www.doiserbia.nb.rs/ft.aspx?id=0025-85550902048A
9. www.bep.rs/people.php, Milan Stefanović USAID, Projekat za bolje uslove poslovanja
10. www.srbija.gov.rs, - Strategija podsticanja i razvoja stranih ulaganja, Beograd,2008.god.
11. www.slobodnaevropa.org/content/, Politička neizvesnost umanjila strana ulaganja u Srbiju
12. www.pks.rs
13. www.glassrbije.org
14. www.pks.komora.net
15. www.zikka.blogspot.com
16. www.dragas.biz

²⁸www.srbija.gov.rs, - Strategija podsticanja i razvoja stranih ulaganja, Beograd, 2008., str.6

- 17.www.informator.co.yu
- 18.www.bgsvetionik.com
- 19.www.ekapija.com

Svetlana Ignjatijević²⁹

ABSTRACT

Foreign direct investments are developmental chance of companies from transition countries and the best way to increase productin, employment and living standard for the long term. Foreign direct investments have had a long tradition in the modern Serbian history. The influence of the foreign capital on the Serbian economy was particulary expressed in the jperiod between the two World Wars.

In the last few years, privatization has been oriented only to sale and inflow of foreign capital, while the reverse process, investment into foreign countries, has been total neglected. Therefore, orientation only to the foreign direct investements inflow constitutes both an opportunity and an obstacle to intensive economic development. In today's business conditions, it is necessary to rely upon those foreign direct investments that would contribute to the restructuring towards the production of product that are competitive at the international market.

Keywords: Foreign direct investments, opportunity, intensive economic development

²⁹ Svetlana Ignjatijević Ph.D., Assistant professor, University Business Academy, Cvećarska no. 2, Novi Sad, Serbia